

yolculuğunu, geçtiği şehirleri, sefâreti sırasında başından geçenleri, Petersburg'daki olayları, Rus askerî teşkilâtını ve tâlimlerini naklettiği sefâretnâmesi Faik Reşit Unat tarafından Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki nüshasına göre yayımlanmış ("XVIII. Asır Tarih Vesikalarından: Şehidî Osman Efendi Sefâretnâmesi", TV, sy. 1 [Ankara 1941], s. 66-80; sy. 2, s. 156-159; sy. 3, s. 232-240; sy. 4, s. 303-320; sy. 5, s. 390-400), Türkân Polatçı, Paris ve Topkapı nüshalarını kullanarak yüksek lisans tezi hazırlamıştır (*Şehidî Osmân Efendi'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1757-1758)*, 2003, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâkim Mehmed, *Tarih*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 231, vr. 286*, 469*; *Vekayî'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihi'nin I. Cildinin Metin ve Tahlîli* (haz. Muharrem Saffet Çalışkan, doktora tezi, 2000), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 24, 26, 39, 52; Vâsîf, *Tarih*, I, 99, 276; II, 7, 10, 17, 26; Âkîf Mehmed, *Tarih-i Cûlûs-i Sultân Mustafa-yı Sâlis*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108, vr. 15*; Hammer, *GOR*, IV, 501, 527; Pîr Mehmed, *Bender Muhasarısı ve İstîlâsı Tarihî*, TTK Ktp., nr. Y. 208, s. 3-4; *Sicill-i Osmânî*, III, 178; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 107-112; Babinger (Üçok), s. 357; *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi* (nşr. M. Münir Aktepe), Ankara 1989, neşredenin girişi, s. 7; İsmet Binark, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl: 1491-1992*, Ankara 1999, s. 197-207; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihî Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 202, 244; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tenvihat Kayıtları I", *TTK Belgeler*, XX/24 (1999), s. 110.

UĞUR DEMİR

ŞEHİD

(الشهيد)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "bir şeyin mahiyetine vâkıf olmak, onu bilmek, sözle ifade etmek" anlamındaki şehâdet kökünden türeyen şehîd "kesin olarak bilen, bildiğini haber verme konusunda güvenilen kimse" demektir. Bu kelime Allah'a nisbet edildiğinde "her şeyi gözetlemiş gibi bilen, hiçbir şey ilminden gizli kalmayan" mânasına gelir. Râgıb el-İsfahânî şehâdeti "iç veya dış duyarlar yoluyla meydana gelen bilginin ifade edilmesi" diye açıklamakta ve zât-ı ilâhiyye için kullanılan "âlimü'l-gaybi ve's-şehâde" nitelemesini "insanların duyularına ve sezgislerine gizli kalan hususları bilen" şeklinde yorumlamaktadır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şhd" md.). Gazzâlî ise asıl anlamı "bilen" olan şehîd ile muhteva yakınlığı içinde bulunan diğer ilâhî isimlerin özelliklerini şöyle belirtmiştir: İlim kavramı kayıtsız olarak düşünüldüğünde âlim ismi, bâtinî hususlara nisbet edildiğinde habîr, zâhirî konulara izâfe edildiğinde ise şehîd isimleri kullanılır (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 137, 173).

Şehâdet kavramı yedi âyetle fiil kalıplarıyla, iki âyetle şahid ve on dokuz âyetle şehîd biçiminde Allah'a nisbet edilmiş, bir âyetle zât-ı ilâhiyye ism-i tafdil ile "en büyük şahid" (ekberu şehâde) diye nitelendirilmiştir. Ayrıca "âlimü'l-gaybi ve's-şehâde" ibaresi on âyetle geçmekte ve dolaylı şekilde şehîd isminin mânasını pekiştirmektedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "şhd" md.). Şehîd ismi İbn Mâce ve Tirmizî rivayetlerinde yer almış ("Du'â", 10; "Da'âvât", 82), Hz. Peygamber'in Vedâ haccında irat ettiği hutbenin sonlarında, "Allahım, emirlerini tebliğ ettim, şahit ol, sen şahit ol!" anlamındaki sözleriyle Allah'a nisbet edilmiştir (*Müşned*, V, 30; Buhârî, "Hac", 132; İbn Mâce, "Menâsik", 76; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56). Şehâdet kavramı Allah'ı niteleme bağlamında başka hadis rivayetlerinde de yer almaktadır (meselâ bk. *Müşned*, I, 15, 28, 48; V, 172; Müslim, "Mesâcid", 78).

Âlimler, şehîd isminin temel mânasının "bilen" olduğu ve şahidden daha zengin bir muhtevaya sahip bulunduğu hususunda ittifak etmiştir. Şehîd "müşahede yoluyla meydana gelmiş ilme sahip olan varlık" demektir. Buradaki müşahede Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye göre işitme dışındaki duyu vasıtalarıyla elde edilen bilgidir (*el-Emedü'l-aşkâ*, vr. 67^a). İnsanlar duyu organları ile bilgi edindikleri halde Allah bu tür vasıtalarla münezzehtir (Ebû Abdullah el-Halîmî, I, 200). Allah'ın hem gizli hem de âşikâr olanı bildiğini ifade eden âyetler şehîd isminin muhtevasına duyarlar ötesini de katmakta ve ona "her şeyi aslı hüviyetiyle tam olarak bilen" mânasını kazandırmaktadır. Bazı âlimler şehîd isminin "şahit olmak, tanıklık etmek" anlamına da gelebileceğini belirtmiş ve bu tanıklığın âhiret hayatında sorguya çekilecek insanların dünyadaki davranışlarıyla ilgili olacağını söylemiştir. Bunun yanında şehîdin "kendisine şahitlik edilen" (meşhûd) mânasında kullanılması da muhtemeldir, çünkü müminler Allah'ın birliğine tanıklık etmekte-

dir. Bu görüş zât-ı ilâhiyyeye doğrudan bir nitelik atfetmemekte, "tapınılan" anlamındaki mâbud kelimesinde olduğu gibi yaratılmışlara özgü bir sıfata zât-ı ilâhiyyenin konu teşkil ettiğini belirtmektedir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî şehîd ismine "mübeyyin" (çeşitli delil ve hüccetleri vazedip açıklayan) anlamının verilmesini doğru bulmamaktadır (*el-Emedü'l-aşkâ*, vr. 67^a; krş. Kuşeyrî, s. 67-68; Fahreddin er-Râzî, s. 292). Allah'ın zâtî isim ve sıfatları içinde mütalaa edilen şehîd ismi, O'nun âlim, semî, basîr, habîr, muhsî, müheymin ve rakib isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, I, 15, 28, 48; V, 30, 172; Ebû'l-Kâsim ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 132; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abî'l-îmân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 200; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 126*; Kuşeyrî, *et-Tahbîr fî't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 67-68; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazlüh), s. 137, 173; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 66^a-67^b; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 291-293.

BEKİR TOPALOĞLU

ŞEHİD

(الشهيد)

Sözlükte "bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak" gibi anlamlara gelen şehâdet (şühûd) masdarından türeyen şehîd (çoğulu şühedâ) dinî bir terim olarak Allah yolunda öldürülen müslümanı ifade eder (dört mezheple Zâhiriyye, Zeydiyye, İmâmiyye ve İbâziyye mezheplerindeki şehid tanımları için bk. *Mu.Fî*, VII, 59-61). Kelimenin sözlük ve terim anlamları arasındaki bağı "görülen, tanıklık edilen" (meşhûd) mânasına göre açıklayan âlimler, canını Allah yolunda feda eden kimsenin hemen cennet nimetlerine erişmesine Allah ve melekler tarafından şahitlik edilmesinden dolayı, "gören, tanıklık eden" (şâhid) anlamını esas alanlar ise Allah'ın vaad ettiği nimetleri hazır olarak görüp onlardan yararlandığı yahut kıyamet gününde kendisinden Hz. Peygamber'le birlikte geçmiş ümmetler hakkında şahitlik etmesi isteneceği için ona şehid dendiğini belirtirler.

Kur'ân-ı Kerîm'de biri ikil, yirmisi çoğul olmak üzere elli altı defa geçen şehid kelimesi (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "şhd" md.), çoğu yerde "tanık" anlamında, bazı âyetlerde esmâ-i hüsnâdan biri olarak (bk.

ŞEHİD), bazılarında ise "Allah'ın iradesine uygun biçimde yaşayan kâmil insan, örnek kişi, önder" mânâsında (meselâ bk. el-Bakara 2/143; el-Hac 22/78) kullanılmıştır. Allah yolunda canını feda ederek şehitlik mertebesini kazanan kimseleri ifade etmek üzere üç âyette (en-Nisâ 4/69; ez-Zümer 39/69; el-Hadîd 57/19) şühedâ yer almakla birlikte kelimenin tekilinin bu mânâda kullanıldığına rastlanmaz. Ancak Bî-kâî, Nisâ sûresinin 72. âyetinde geçen şehid kelimesinin bu anlamda yorumlanabileceği kanaatindedir (*Naẓmü'd-dürrer*, V, 325). Hadislerde şehid kelimesi yukarıda belirtilen anlamlarda sıkça geçmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şhd" md.). Birçok âyette şehitliğin önemine ve Allah katındaki değerine dikkat çekilmiştir. Meselâ, "Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Zira onlar diridir, fakat siz farkında değilsiniz" (el-Bakara 2/154); "Sakın Allah yolunda öldürülenlerin ölü olduklarını sanma! Onlar diridir ve rableri katında rızıklara mazhar olmaktadır" (Âl-i İmrân 3/169); "Allah yolunda öldürülenlere gelince Allah onların amellerini zayi etmez (...) Allah onları kendilerine tanıtmış olduğu cennete koyacaktır" (Muhammed 47/4-6) meâlindeki âyetlerde bu husus vurgulandığı gibi bazı âyetlerde şehidlerin Allah katındaki derecesinin peygamberler ve siddiklardan sonra geldiği ifade edilmiştir (en-Nisâ 4/69). Fahrreddin er-Râzî suda boğulan, hastalık vb. sebeplerden ölen kimseleri şehid diye niteleyen hadisleri dikkat çekerek bu âyetteki şühedâ kelimesini Allah'ın dinine yardım amacıyla savaşta canını feda edenlerle sınırlı olarak yorumlamanın doğru olmayacağını, Allah'ın adını yüceltmek için çaba gösterip toplumda adaleti ayakta tutan ilim sahibi kimselerin de (Âl-i İmrân 3/18) bu kapsamda düşünülmesi gerektiğini söylemiştir (*Mefâtihu'l-gayb*, V, 277).

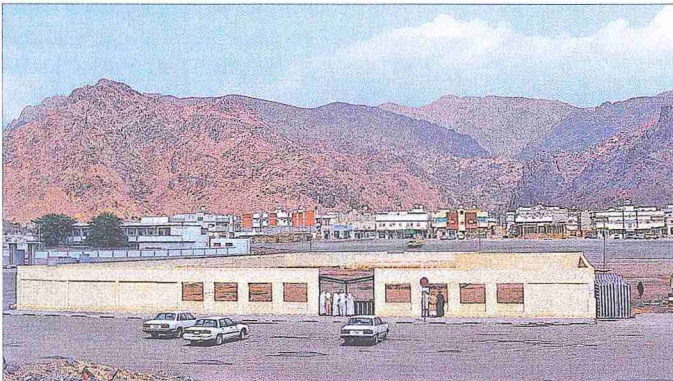
Hz. Peygamber'in şehitlikle ilgili açıklamaları hadis mecmualarında daha çok cihad bölümünün "fazlû's-şehid" vb. başlık-

ları altında bir araya getirilmiştir. Bu hadislerde dünyevî amaçla olmayıp yalnız Allah'ın dininin yüceltilmesi için canını feda edenlerin şehid sayıldığı (Buhârî, "Cihâd", 15; Müslim, "İmâre", 149-152; Nesâî, "Cihâd", 21; İbn Mâce, "Cihâd", 13), şehid olan kişinin acı çekmeden öldüğü, kanının ilk damlası yere düştüğü anda kul hakları dışında bütün günahlarının affedildiği, şehidin kabir azabı çekmeyeceği, cennetteki makamını göreceği (Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-cihâd", 25, 26), akrabalarından yetmiş kişiye şefa'at edebileceği (Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-cihâd", 25) ve cennete ilk girenlerden olacağı (Müslim, "İmâre", 143; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 27), Allah katında iyi bir mertebeye erişerek ölen kullar içinden sadece şehidlerin dünyaya dönüp tekrar şehid oluncaya kadar Allah'ın dinini yüceltmek isteyeceği (Buhârî, "Cihâd", 6, 21; Müslim, "İmâre", 109) ifade edilmiştir. Öte yandan bazı hadislerde Allah yolunda ölenlerin dışında da şehid sayılacak kişiler bulunduğu, meselâ canı, malı, namusu uğrunda (Ebû Dâvûd, "Sünne", 29; Tirmizî, "Di-yât", 21) yahut veba, kolera gibi bulaşıcı yaygın hastalıklar sebebiyle (Buhârî, "Cihâd", 30; Müslim, "İmâre", 164-165) ölenlere, şehid olmayı arzu edip de yatağında vefat edenlere (Müslim, "İmâre", 157) şehid sevabı verileceği, bu arada şehitlik sevabına denk başka amellerin de bulunduğu (Buhârî, "Cihâd", 1; Müslim, "İmâre", 110, 125; Nesâî, "Cihâd", 17; İbn Mâce, "Fiten", 13) belirtilmiştir.

Şehidlerle ilgili fikhî hükümler bazı fıkıh kitaplarında namaz bahsinin sonunda, şehidlere diğer müslüman ölülerden farklı olarak yapılacak özel uygulamalardan söz edilirken yahut "salâtü'l-cenâiz", "ahkâmü'l-meyyit", "ahkâmü'l-cenâiz" vb. bölümler içinde, bazılarında ise "bâbü's-şehid", "ahkâmü's-şehid" vb. müstakil başlıklar altında incelenmiştir. Ayrıca fıkıh eserlerinin cihad ve siyer bölümlerinde şehitliğin faziletinden bahsedilmiştir. Fıkıh âlim-

leri Hz. Peygamber'in şehidlerle ilgili söz, fiil ve uygulamalarını değerlendirerek şehidleri genellikle hem dünya hem âhiret hükümleri bakımından şehid, sadece dünyaya hükümleri bakımından şehid ve sadece âhiret hükümleri bakımından şehid olmak üzere üç kısma ayırmışlardır (Şirbînî, I, 350; İbn Âbidîn, II, 252). Bazı muahhar Hanefî fakihleri fıkıhta şehitlikle ilgili hükümler denince yıkanmama, kanlı elbiseyle defnedilme gibi dünyevî hükümlerin anlaşılması gerektiğine dikkat çekerek hakkında bu tür hükümlerin uygulandığı şehid için gerçek şehid (eş-şehidü'l-hakiki), uygulanmayanlar için hükmî şehid (eş-şehidü'l-hükmi) nitelemesi yaparlar (Te-hânevî, I, 739; Şeyhîzâde, I, 182). Buna karşılık bazı Hanefî fakihleri sadece âhiret hükümleri bakımından şehid sayılan kimse için hakiki şehid, dünya ve âhiret hükümleri bakımından şehid sayılan kimse için hükmî şehid tabirini kullanmışlardır (İbrâhim el-Halebî, s. 285; Bilmen, *Kamus*², III, 351).

1. Dünya ve âhiret hükümleri bakımından şehid. Allah yolunda savaşırken gayri müslimler tarafından öldürülen veya yaralı halde savaş alanında ölü bulunanlar bu gruba girer. Devlete isyan edenler yahut yol kesicilerle çarpışırken ya da canını, malını ve namusunu korurken haksız yere öldürülenlerin bu kapsamda sayılıp sayılmayacağı ihtilâfıdır. Hanefî ve Zeydiyye mezheplerinde bunların hepsi, Hanbelî ve Ca'ferî mezheplerinde sadece eşkiya tarafından haksız yere öldürülenler bu grupta kabul edilir. Mâlikî ve Şâfiî fakihlerinin büyük çoğunluğuna göre ise bu sayılanlar âhiret hükümleri bakımından şehid olmakla birlikte dünyada kendilerine şehidlerle ilgili hükümler uygulanmaz (İbn Kudâme, II, 535). Yine bu grupta yer alıp tam şehid veya savaş şehidi olarak adlandırılanlar Allah katında en yüce mertebeye sahip şehidlerdir. Fakihler konuya ilişkin âyet ve hadisler, Resûl-i Ekrem'in özellikle Uhud şehidleri hakkındaki uygulaması ile sahâbenin görüş ve uygulamaları ışığında şu hükümlere varmışlardır: Bu gruba giren şehid yıkanmaz; kanlı elbisesi kefeni sayılır; bu elbise aynı zamanda bir imtiyaz nişanesi ve ibadet eseri kabul edildiğinden üzerindeki kan giderilmez, temiz olmayan başka maddeler ise temizlenir; şehidin üzerinde silâh, kama, kılıç vb. aletler varsa alınır; panto, ceket, ayakkabı gibi kefen olmaya elverişsiz eşyası çıkarıldıktan sonra kalan elbisesi cesedini örtmeye yetmezse kefeni sünnet ölçüsünde tamamlanır, fazlaysa eksiltir. Fakih-

Uhud Şehitliği

lerin çoğunluğuna göre cünüp iken yahut hayız veya nifas halinde şehid olanlar da yıkanmaz. Ebû Hanîfe, Hanbelîler, İbâzîler ile Şâfiî ve Mâlikîler'den bazı fakihler, Uhud şehidlerinden Hanzale b. Ebû Âmir'in o esnada cünüp olduğu için melekler tarafından yıkandığına dair rivayette dayanarak bu durumlarda şehid düşen kimsenin yıkanacağına hükmetmiştir. Ayrıca Ebû Hanîfe ve Zeydîler, ergenlik çağına ulaşmamış çocuk veya akıl hastasının savaşta düşman tarafından öldürülmesi durumunda yıkanacağı görüşündedir. Ebû Hanîfe'nin bu görüşleri dolayısıyla Hanefî fıkıh eserlerinde dünya hükümleri bakımından şehid tanımı yapılırken "tâhir" (cünüp, hayız veya nifas halinde olmayan), "ergenlik çağına ulaşmış" ve "aklı melekeleri yerinde" kayıtlarına yer verildiği görülür. Hz. Peygamber'in Uhud şehidleriyle ilgili uygulamasını zaruret hali şeklinde değerlendiren tâbiîn âlimlerinden Hasan-ı Basrî ile Saîd b. Müseyyeb'e göre normal durumlarda şehidin yıkanması gerekir. Se-rahsî, Resûl-i Ekrem'in Uhud şehidlerinin yıkanmadan defnedilmesiyle ilgili ifadeleri yanında Bedir, Hendek ve Hayber şehidlerinin herhangi bir zaruret bulunmadığı halde yıkanmadığını delil gösterip bu görüşün isabetli olmadığını ileri sürer (*el-Mebsûr*, II, 49). Bu gruba giren şehid için cenaze namazı kılınması Hanefî, Zeydiyye ve Ca'feriyye mezheplerine göre gereklidir. Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüşe göre farz değil müstehaptır. Şâfiî ve Mâlikîler'in çoğunluğuna göre ise bunlar cenaze namazı kılınmadan defnedilir. Namaz kılınmayacağı görüşü şöyle temellendirilir: Şehid Kur'an'ın ifadesiyle diri sayılır, diri üzerine namaz kılınmaz; Hz. Peygamber de Uhud şehidlerinin yıkanmadan ve namazları kılınmadan kanlarıyla defnedilmesini emretmiştir. Cenaze namazı günahların affına vesile olması için kılınır, şe-

hid ise bütün günahlardan temizlendiğinden buna ihtiyacı yoktur (Şîrâzî, I, 135; Şîr-bînî, I, 349). Karşı görüşün delilleri de şöyledir: Resûlullah'ın şehidler için namaz kıldığına dair hadisler vardır. Şehidin diri sayılması âhiret hükümleri bakımından olup dünyevî hükümler bakımından ölü sayılır, nitekim mirası taksim edilmekte ve karısı iddeti bittikten sonra evlenebilmektedir. Günahlardan arınmış olsa da şehidin müminlerin duasına ihtiyacı vardır (Kâsânî, I, 324-325). İbn Hazm, şehidler için hem namaz kılıldığına hem de kılınmadığına dair rivayetleri sahih kabul ettiğinden her iki uygulamanın câiz olduğunu söyler. Şevkânî, başta Uhud şehidlerine dair hadisler olmak üzere ilgili hadislerden hareketle fakihlerin şehitlik konusundaki görüşlerini aktardıktan sonra Uhud şehidlerinde Hz. Peygamber'in Bedir'de ve diğer savaşlarda şehid edilenler için namaz kıldırıp kıldırmadığına dair hadis bulunmadığını belirtir (*Neylû'l-evtâr*, IV, 51).

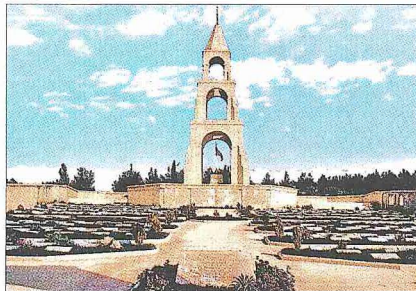
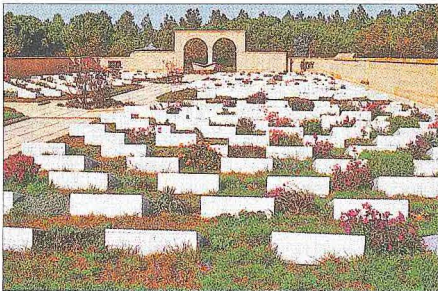
2. Sadece dünya hükümleri bakımından şehid. Kalbinde nifak bulunmakla birlikte müslümanların saflarında yer aldığı sırada düşman tarafından öldürülen kişi sadece dünya hükümleri itibarıyla şehid sayılır. Savaşta kaçarken veya ganimet, gösteriş vb. dünyevî amaçlarla savaşırken öldürülen kişiler de böyledir (İbn Âbidîn, II, 252). İç yüzlerini yalnız Allah'ın bildiği bu kişilere dış görünüşleri dikkate alınarak şehid muamelesi yapılır. Fakihler, sırf dünyevî amaçla savaşırken öldürülen kişiye âhirette sevap verilmeyeceğini, hem dünyevî hem uhrevî maksatla savaşırken öldürülen kişiye ise tam şehid kadar olmamakla birlikte âhirette sevap verileceğini söylemişlerdir.

3. Sadece âhiret hükümleri bakımından şehid. Savaşta veya savaş dışında haksız yere öldürülüp yukarıda geçen iki grup

kapsamında mütalaa edilmeyen kimseler sadece âhiret hükümleri bakımından şehid sayılır. Meselâ Hanefîler hata ile öldürülüp mirasçılarına diyet ödenmesi gereken kimseleri, Hanbelîler savaş meydanında yüksek bir yerden veya atından düşüp kaza sonucu ölenleri, Şâfiî ve Mâlikî fakihlerinin çoğunluğu ile İmâmiyye ve İbâziyye mezhepleri gerek kendisinin gerekse başkalarının canı, malı ve namusu uğrunda ölenleri bu kısımda göstermiştir. Allah yolunda savaşırken yaralanmakla beraber üzerinden belirli bir süre geçtikten veya yeme içme, tedavi görme gibi meşguliyetlerden sonra vefat eden kimse de bu gruba girer; ancak bu süre veya meşguliyetin ölçüsü hakkında farklı görüşler vardır (*Mv.Fl.*, IV, 249-251). Hadislerde şehid sayıldığı yahut şehid sevabı verileceği belirtilip dünya hükümleri bakımından şehid hükmü uygulanmayan kişiler de aynı grup içinde yer alır. Yangında, denizde veya göçük altında; veba, kolera, sıtma gibi yaygın ve önlenmesi zor hastalıklar sebebiyle; ilim tahsili yolunda, helâl kazanç uğrunda ölenlerle doğum yaparken veya loğusa iken hayatını kaybeden kadınlar bunların başında gelir. Bazı fakihler bu bağlamda otuz kadar vefat gerekçesi saymış ve kendilerine âhirette derecelerine göre sevap verileceğini söylemişlerdir (Buhûttî, II, 98; İbn Âbidîn, II, 252). Mutasavvıflar, nefsinin karşı savaşırken (büyük cihad sırasında) ölen kimsenin şehitlikten üstün olan siddik mertebesine erişeceğini ileri sürerler. Bu gruba giren şehid diğer müslüman ölümler gibi yıkanıp kefenlenir ve cenaze namazı kılınarak defnedilir.

Hz. Peygamber'in Uhud şehidleriyle ilgili uygulaması sebebiyle şehidlerin şehid düştükleri yere defnedilmesi sünnete uygun bulunmakla birlikte şartlar elverişli olmadığında başka yere götürülmesinde bir sakınca görülmez. Yine zaruret halleri dışında bir kabre birden fazla kişinin konması tasvip edilmediğinden fakihler şehidlerin defni bahsinde bu duruma özellikle değinmişler ve Uhud uygulamasını delil göstererek bir kabre iki veya üç kişinin defnedilebileceğini belirtmişlerdir. Ancak Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bu cevazı zaruret haliyle sınırlandırmıştır. Şehitlik ve şehidler İslâm kültüründe özel bir yere ve öneme sahip olmuş, bu konuda birçok edebî ve tarihî eser kaleme alınmıştır. Şiîler, bilhassa Kerbelâ'da şehid edilen İmam Hüseyin gibi şahsiyetler için türbeler yapmışlar ve buraları ziyaret mekânı haline getirmişlerdir (bk. MEŞHED). Ehl-i beyt'ten eziyet çekenler ve şehid olanlara dair

Canakkale Şehitliği ile 57. Alay Şehitliği Anıtı

yazılan eserler arasında Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin *Ravzatü's-şühedâ* adlı eseri seçkin bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 739; *Kâmûs Tercümesi*, I, 630; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, III, 336; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 135; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, II, 49-54; Kâsânî, *Bedâ'i*, I, 320-325; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 242; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* [Bulak] içinde), I, 473-478; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ğayb*, V, 277; İbn Kudâme, *el-Muḡnî* (Herâs), II, 528-536; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyî-nü'l-hakâ'ik*, Bulak 1315, I, 247-250; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baḥrû'z-zehḥâr*, Kahire 1368/1949, III, 93-94; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), I, 473-478; Bîkâî, *Naẓmü'd-dürrer*, Haydarâbâd 1398/1978, V, 325; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥ mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1378/1958, II, 498-505; *Tecrid Tercemesi*, IV, 510-516; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), III, 66-68; Süyûtî, *Ebuâbü's-sa'ade fi esbâbî's-şehâde* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1987; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Beyrut 1398, II, 247-248; İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *Gunyetü'l-mütemellî*, İstanbul 1281, s. 285-286; Şehîd-i Sâ-nî, *er-Ravzatü'l-behiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-âle-mi'l-İslâmî), I, 126-128; İbn Nuceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, II, 211-215; Şîrbînî, *Muḡni'l-muḥtâc*, I, 349-350; Buhûṭî, *Keşşâfû'l-künâ*, II, 98-100; Abdurrahman Seyhizâde, *Mecma'u'l-enhur*, İstanbul 1309, I, 182-184; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerḥu Muḥtaşarı Ḥatîl*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 140-141; Şevkânî, *Neylû'l-evṭâr*, IV, 32, 48-51; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr* (Kahire), II, 247-252; Ettafeyyîş, *Şerḥu Kitâbi'n-Nîl ve şifâ'i'l-'alîl*, Cidde 1405/1985, II, 564-568; Şeyh Hasan Hâlid, *eş-Şehîd fi'l-İslâm*, Beyrut 1971; Bilmen, *Kamus*², III, 345-346, 351; a.mlf., *Büyük İslâm İlimihali*, İstanbul, ts. (Bilmen Basım ve Yayınevi), s. 267-269; Abdurrahman el-Cezîrî, *el-Fikḥ 'alâ mezâhibi'l-erba'a*, İstanbul 1990, III, 527-530; D. Cook, *Martyrdom in Islam*, Cambridge 2007; Zeki Duman, "Şehidlik ve Faziletleri", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Kayseri 1994, s. 429-440; W. Björkman, "Şehîd", *İA*, XI, 389-391; E. Kohlberg, "Şahîd", *EJ*² (İng.), IX, 203-207; "İrtisâs", *Mu.F*, IV, 249-251; "İstîḥâd", a.e., VII, 59-61; "Şehîd", *Mu.F*, XXVI, 272-277; Yunus Vehbi Yavuz, "Şehit", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, IV, 188-191.

FAHRETTİN ATAR

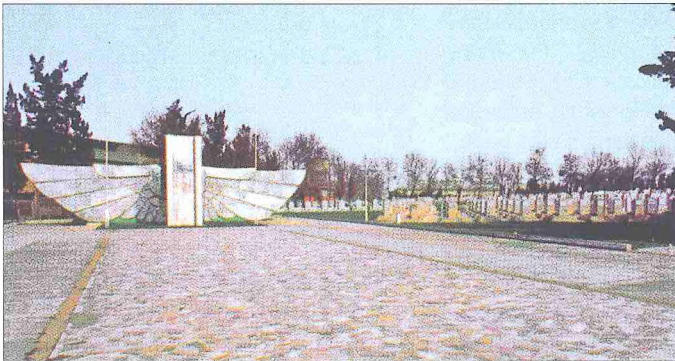
Diğer Dinlerde. Şehid İslâmiyet'in yanı sıra Yahudilik, Hristiyanlık ve Sih dinlerinde de yer alan bir kavramdır. Şehid kelimesi Batı dillerinde "şahit" anlamındaki Grekçe *martu(y)stan* türeyen ve buradan Latince'ye geçen *martyr*, martirer kelimeleriyle karşılanmıştır. Buna paralel bir diğer kavram eski Yunan ve Roma gelenekleriyle Hint ve Çin kökenli dinlerce benimsenen, "inanç veya yüce bir amaç uğruna kişinin kahramanca kendi hayatına son vermesi" anlamındaki dinî intihardır (bk. İNTİHAR). Onurlu veya soylu ölüm diye de isimlendirilen dinî intihar, şehitliği kutsal gören dinlerce resmen kabul edilmemekle birlikte Yahudilik ve Hristiyanlık'ta örnekleri mevcuttur. Dolayısıyla bilhassa uygulama noktasında şehitlikle dinî intiharı birbirinden ayırmak güçtür. Dinler tarihi çalışmalarında bir ölümün şehitlik kapsamında değerlendirilmesi için a) Zulüm veya baskı ortamının bulunması; b) Tanıkların gözünde ölümün kahramanca gerçekleşmiş olması; c) Ölümün isteyerek göze alınması, hatta bazan kişinin bizzat kendi hayatına son vermesi; d) Bunun başkaları için yarar sağlaması; e) Bu şekilde öldükten sonra kurtuluş veya öteki dünyada mükâfat beklentisinin bulunması şeklindeki unsurları, özellikle son ikisini içermesi beklenmiştir.

Şehid kavramının Yahudilik'te önemli bir yere sahip olmasına rağmen Ahd-i Atîk'te yukarıdaki şartları taşıyan bir kavram mevcut değildir. Buna karşılık onurlu ölüm kapsamında değerlendirilebilecek şekilde altı kişinin (Abimelek, Samson [Şimşon], Ahitofel, Saul, Saul'un silâhdarı ve Zimri) intiharından bahsedilmiştir (Hâkimler, 9/53-54; 16/28-30; I. Samuel, 31/4-5; II. Samuel, 17/23; I. Krallar, 16/18). İkinci mâbed dönemi (m.ö. V. – m.s. I. yüzyıllar) öncesinde İsrâil dininde şehitlik fikrinin olmayışı, bu dönemden önce İsrâiloğulları'nın muhatap olduğu yönetimlerin (Asur, Bâbil, Mısır vb.) başka inançlara ve senkre-

tizme karşı genellikle müsamahalı davranmasına atıfla açıklanmıştır. Bu devirde diğer inançlara karşı en müsamahasız toplum monoteist yapısı gereği İsrâil'dir (Çi-kış, 20/2-6; I. Krallar, 18/21). Bir diğer sebep de şehitliğin önemli unsurlarından olan ölüm sonrası mükâfat ya da kurtuluş fikrinin İsrâil dinine geç dönemde girmesidir. İsrâiloğulları'nın ruhun ölümsüzlüğü ve yeniden dirilme kavramlarıyla henüz tanışmadığı ikinci mâbed öncesi devirde ölüm sonrasında iyi veya kötü herkesin yer altında kasvetli bir yere (şeo) gittiğine inanılmış, ölüm sonrası hayat cazibesi olmayan bir durum biçiminde tasvir edilmiştir.

Buna karşılık Ahd-i Atîk'te iç veya dış baskılar karşısında inanç uğruna ölümü göze alma örnekleri mevcuttur. Saf monoteizm adına İsrâil toplumdaki çok tanrıcı senkretiklere karşı (Kral Ahab ve karısı İzebel) mücadele eden İlyas peygamber (I. Krallar, 19/1-10; krş. II. Krallar, 2/10), Vezir Hâmân'ın komplosu karşısında halkını kıymandan kurtarmaya çalışan Kraliçe Ester (Ester kitabı), Bâbil sürgünü döneminde imparatorluk heykelinin önünde eğilmeyi reddeden Daniel'in üç arkadaşı ve benzer şekilde krala ibadet etmeyi reddeden Daniel'in durumları (Daniel, 3 ve 6. bablar) potansiyel şehitlik kapsamında görülmüştür. Fakat şehitlik kavramına yaklaşan bu örneklerde de genellikle kişiler direnişlerini ölmeyi isteyerek ve ölümden sonra daha iyi bir hayat umarak yapmadıkları gibi Tanrı'nın araya girip kendilerini kurtaracaklarını ummuşlardır ve daha da önemlisi direnişleri ölümle sonuçlanmamıştır. Şehitlik kavramının İsrâil toplumunda ilk ortaya çıkışı Grek-Selevkos Kralı IV. Antiyok devriyle (m.ö. 167-164) ilişkilendirilmektedir. Bu dönemin özelliği daha önce görülmemiş dinî baskı ve kanlı mücadele ortamının bulunması, buna paralel olarak yeniden dirilme ve öteki dünyada elde edilecek mükâfat ve kurtuluş fikrinin İsrâiloğulları arasında yeşermeye başlamasıdır (Daniel, 12/2-3). Aynı dönemde Makkabiler öncülüğündeki yahudi direnişinde ferdî şehid, daha sonra Roma'ya karşı başlatılan yahudi isyanında toplu intihar (Masada, m.s. 73) örnekleri yer almıştır (II. Makkabiler, 7. bab; Josephus, *The Wars of the Jews*, 7.9.1).

Yahudi sözlü geleneğini oluşturan Talmud öğretisinde şehid karşılığında "kiduş ha-Şem" (Tanrı'nın isminin kutsanması) kavramı yer almaktadır. Ahd-i Atîk'te de geçen (Levililer, 22/31-32; Hezekiel, 36/23) bu ifadenin karşılığı Talmud'da daha

Edirnekapi
Hava Şehitliği